בר״ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים בניסן נגאלו בתשרי עתידין ליגאל ר׳ יהושע אומר (א) בניסן נברא העולם בניסן נולדו אבות בניסן מתו אבות בפסח נולד יצחק[א] (ב) בר״ה נפקדה שרה רחל וחנה בר״ה יצא יוסף מבית האסורין בר״ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים בניסן נגאלו בניסן עתידין ליגאל תניא ר״א אומר מנין שבתשרי נברא העולם שנאמר (א) ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי איזהו חדש שהארץ (א) מוציאה דשאים ואילן מלא פירות הוי אומר זה תשרי ואותו הפרק זמן רביעה היתה וירדו גשמים וצימחו שנא׳ (ב) ואד יעלה מן הארץ ר׳ יהושע אומר מנין שבניסן נברא העולם שנא׳ (ג) ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע ועץ עושה פרי איזהו חדש שהארץ (ב) מליאה דשאים ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן ואותו הפרק זמן בהמה וחיה ועוף שמזדווגין זה אצל זה שנאמר (ד) לבשו כרים הצאן וגו׳ ואידך נמי הא כתיב עץ עושה פרי ההוא לברכה לדורות הוא דכתיב ואידך נמי הא כתיב עץ פרי ההוא כדר׳ יהושע בן לוי (ג) דא״ר יהושע בן לוי כל מעשה בראשית (לקומתן[ב]) נבראו לדעתן נבראו לצביונן נבראו שנא׳ (ה) ויכלו השמים והארץ וכל צבאם אל תקרי צבאם אלא צביונם ר״א אומר מנין שבתשרי נולדו אבות שנא׳ (ו) ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האיתנים בחג ירח שנולדו בו איתני עולם מאי משמע (ד) דהאי איתן לישנא דתקיפי הוא כדכתיב (ז) איתן מושבך ואומר (ח) שמעו הרים את ריב ה׳ והאיתנים מוסדי ארץ ואומר (ט) קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות מדלג על ההרים בזכות אבות מקפץ על הגבעות בזכות אמהות ר׳ יהושע אומר מנין שבניסן נולדו אבות שנאמר (י) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו בירח שנולדו בו זיותני עולם (ואידך נמי הכתיב[ג] בירח האיתנים התם (ג) דתקיפי במצות ואידך נמי הכתיב בחדש זיו ההוא דאית ביה זיוא לאילני (ה) דאמר רב יהודה [א] האי מאן דנפק ביומי ניסן וחזי אילני דמלבלבי אומר ברוך שלא חיסר מעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות[ד] בהן בני אדם מ״ד בניסן נולדו בניסן מתו מ״ד בתשרי נולדו בתשרי מתו שנאמר (כ) ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום (י) שאין ת״ל היום ומה ת״ל היום היום מלאו ימי ושנותי ללמדך שהקב״ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום מחדש לחדש שנאמר (ל) את מספר ימיך אמלא בפסח נולד יצחק מנלן כדכתיב (מ) למועד אשוב אליך אימת קאי אילימא בפסח וקאמר ליה בעצרת בחמשין יומין מי קא ילדה אלא דקאי בעצרת וקאמר ליה בתשרי אכתי בחמשה ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בחג וקאמר לה[ה] בניסן אכתי בשיתא ירחי מי קא ילדה תנא אותה שנה מעוברת היתה סוף סוף כי מדלי מר יומי טומאה בצרי להו (ז) אמר מר זוטרא אפילו למ״ד יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין יולדת לשבעה יולדת למקוטעין שנאמר (נ) ויהי לתקופות הימים (ח) מיעוט תקופות שתים ומיעוט ימים שנים בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה מנלן א״ר אלעזר אתיא פקידה[ו] פקידה אתיא זכירה זכירה כתיב ברחל (ס) ויזכור אלהים את רחל וכתיב בחנה (ע) ויזכרה ה׳ ואתיא זכירה זכירה מראש השנה דכתיב (פ) שבתון זכרון תרועה פקידה פקידה כתיב בחנה (צ) כי פקד ה׳ את חנה וכתיב בשרה (ק) וה׳ פקד את שרה בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין מנלן (ט) דכתיב (ר) תקעו בחדש שופר (בכסא[ז]) ליום חגנו כי חק לישראל הוא וגו׳

נולדו אבות. אברהם ויעקב: נפקדה שרה. בא זכרונם לטובה ונגזר עליהן הריון:[ק] בטלה עבודה מאבותינו. ששה חדשים לפני גאולתם פסק השעבוד: תדשא הארץ. תתכסה ותתלבש בדשאין: עץ פרי. שנגמר פריו: ואותו הפרק זמן רביעה הוה. כלומר וראיה לדבר שבתשרי נברא העולם שהרי לגשמים היו צריכין ותשרי זמן רביעה היא: ותוצא הארץ. ולא כתיב ותדשא הארץ: ועץ עושה פרי. ולא עץ פרי גמור: ואותו הפרק זמן. הוא לבהמה וחיה להזקק זה לזה ולכך היו צריכין וראיה היא שבניסן נברא העולם: לבשו כרים. בזמן שיתרועעו שבלים בניסן (ד) אלמא ניסן זמן זווג בהמה הוא: ברכה לדורות. עושה פרי לדורות ומיהו השתא עץ פרי הוו: בקומתן נבראו. והיינו עץ פרי ראוי היה לטעון פרי מיד: לדעתם. שאלם אם חפצין להבראות ואמרו הן: בצביונם. בטעם (ה) אחד ואחד ובדפוס כל אחד: ואומר שמעו הרים את ריב ה׳ והאיתנים. אלמא הם איתנים הם הרים ושכתן דנקראו אבות הרים שנאמר מדלג על ההרים ודילג[ט] את הקץ בשביל ההרים[י]: בחדש זיו. (ו) אייר הוא: שנולדו בו זיותני עולם. כשנתחדש אייר נולדו כבר בניסן אי נמי זימנין דניסן דתקופה נמשך בתוך אייר של לבנה: [כ] להתנאות. להנות: דתקיף במצות. שופר יוה״כ וסוכה לולב וערבה וניסוך המים (וערבה): למועד אשוב אליך. לי״ט הבא ראשון ולשרה בן וכל מה שאתה יכול להרחיק יום הבשורה מיום הלידה הרחיקהו כדי למלאות ימי עיבור הוולד בין שניהם ואין אתה יכול להרחיקו אלא ממועד למועד כשתאמר שנתבשר במועד זה ושתלד[ל] למועד הבא: כי מדלי מר ימי טומאה. טומאת נדה דקיי״ל (ב״מ דף פז.) שרה אמנו אותו היום פרסה נדה לפיכך ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אבל לא העוגות שלשתה היא בטומאה: אפילו למ״ד. במסכת נדה (דף לח.) אינה יולדת למקוטעין אלא לחדשים שלימים של שלשים יום:

עדות

בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים. רבי יהושע מודה בהא ברוב ספרים ואע״פ שהתחילו המכות מניסן דמשפט המצריים י״ב חדש כדתנן בעדיות (פ״ב משנה י) מ״מ לא פסקה עבודה עד תשרי: **לקומתן** לדעתם לצביונם. לצביונם לשון יופי כמו לעטרת צבי (ישעיה כח) דדרך בהמה חיה ועוף כשגדלים [גדלים] בנוי בכח בדעת ובקומה וכל זה היה במעשה בראשית בתחלת יצירתם וכולהו נפקי מדכתיב צבאם[י]: **שנולדו** בו זיותני עולם. דאע״ג דאייר קרי ליה זיו ל״ק מידי כדפי׳ בריש פירקין (דף ג: ד״ה בחדש זיו): **את** מספר ימיך אמלא. בסוף החולץ (יבמות דף ס. ושם) אמר אלו שני דורות: **אלא** דקאי בחג וקאמר לה בניסן. סוגיא דשמעתא מוכח דבתשרי נמול אברהם אבינו דבפרק השוכר את הפועלים (ב״מ דף פו:) אמר בשלישי של מילה באו אלו מלאכים ואז נאמר לו למועד אשוב אליך כעת חיה ובפרקי דרבי אליעזר [כ] נמי אמרינן דביוה״כ נמול א״א והשתא הא דאמר בחג לאו דוקא דשני ימים לפני החג הוה כיון דנמול ביוה״כ ואע״ג דמשמע הכא למועד ראשון הכי קאמר למועד ראשון אחר החג זה דקיימא[מ] ביה דכאילו קיימי בחג דמי כיון דלא הוה בו[נ] כי אם שני ימים לפניו [א] ולמאי דמסקינן דיולדת לשבעה יולדת למקוטעין לא הוה צריך לשנויי שנה מעוברת היתה דכי מדלית נמי ימי טומאה טבלה נמי בליל חמישי לחג ואפשר דילדה ביום אחרון של פסח אלא משום דאמרינן בסדר עולם[ל] ובמכילתא בפרשת ויסעו בני ישראל מרעמסס[מ] (אמרי׳) דבט״ו בניסן נולד יצחק [ומיהו פליגי אדהכא דקאמר נמי בט״ו בניסן דבר הקב״ה עם אברהם בט״ו בניסן באו מלאכים לבשרו[ק]] ורבי מאיר שליח צבור יסד במעריב של פסח ומצות אפה ויאכלו בלילי חג פסח ואמרי׳ בבראשית רבה[י] לושי ועשי עוגות הדא אמרת שפסח היה וכל הני לא ס״ל דלמועד אשוב אליך כעת חיה אמועד ראשון אלא כלומר למועד כזה שהוא פסח וכן תרגם אונקלוס כעת חיה כעת דאתון קיימין והשתא הא דכתיב בפרשת מילה אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת (בראשית יז) ואמרינן [במדרש תנחומא[ס]] מלמד שסרטו לו סריטה בכותל לשנה האחרת[ע] על כרחך דבט״ו בניסן נאמר ובו ביום נמול ובו ביום באו מלאכים בשנה[פ] זו תימה דלכל הני דאמרי בתשרי הוה היכי מקיים ההוא קרא דלמועד הזה בשנה האחרת ואיך יתכן לומר שנצטוה בפסח ולא נמול עד תשרי והלא זריזין מקדימין למצות[ע] ועוד הכתיב בעצם היום הזה (שם) בו ביום שצוהו מל ואומר ר״ת דהני דאמרי בתשרי סבירא להו כרבי יהושע דאמר בניסן נברא העולם (ז) ולהכי הדר[צ] לפסח שנה אחרת למועד הזה היינו למועד אחר דביום הכפורים אמר לו וקרוב לסוכות כלומר למועד הזה ראשון של שנה אחרת:

לילה

מסורת הש״ס
עם הוספות

א) [ע״ז ח.], ב) [ברכות כט.] יבמות סד:, ג) חולין ס., ד) [סוטה מו. ע״ש], ה) ברכות מג:, ו) [תוספ׳ דסוטה פי״א] סוטה יג: קדושין לח., ז) יבמות מב. נדה לח:, ח) [עמ״ש בס״ד על הגליון נדה לח. בשם הרד״ק], ט) ביצה טו. סנהדרין יא., י) [וע״ע תוס׳ חולין ס. ד״ה אל תקרי וכו׳ מ״ש בשם הערוך], כ) [פרק כט], ל) פ״ה, מ) פ׳ בא בפסוק ומושב בני ישראל, נ) פמ״ח, ס) (פרשת בא כא פ״ב), ע) פסחים ד ע״א.

◆

הגהות מהר״ב
רנשבורג

א] תוס׳ ד״ה אלא וכו׳ ולמאי דמסקינן וכו׳. נ״ב עיין מהרש״א ח״א וביפה תואר בראשית רבה פרשה מ״ז סימן ז׳ בד״ה אותה השנה וכו׳ וביפ״ת שם פרשה נ״ג ד״ה לעת חדשים וד״ה לשבעה וכו׳ ועיין גם בנזר הקודש בפרשיות הנ״ל. ועי׳ ב״ש באה״ע סי׳ ד׳ ס״ק י״ט:

◆

תורה אור השלם

א) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ בוֹ עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן: [בראשית א, יא]

ב) וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה: [בראשית ב, ו]

ג) וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב: [בראשית א, יב]

ד) לָבְשׁוּ כָרִים הַצֹּאן וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ בָר יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ: [תהלים סה, יד]

ה) וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם: [בראשית ב, א]

ו) וַיִּקָּהֲלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי: [מלכים א ח, ב]

ז) וַיַּרְא אֶת הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אֵיתָן מוֹשָׁבֶךָ וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ: [במדבר כד, כא]

ח) שִׁמְעוּ הָרִים אֶת רִיב יְיָ וְהָאֵתָנִים מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַייָ עִם עַמּוֹ וְעִם יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח: [מיכה ו, ב]

ט) קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת: [שיר השירים ב, ח]

י) וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַייָ: [מלכים א ו, א]

כ) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַייָ אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: [דברים לא, ב] ל) לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא: [שמות כג, כו] מ) הֲיִפָּלֵא מֵייָ דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן: [בראשית יח, יד] נ) וַיְהִי לִתְקֻפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חַנָּה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מֵייָ שְׁאִלְתִּיו: [שמואל א א, כ] ס) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ: [בראשית ל, כב] ע) וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵי יְיָ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל בֵּיתָם הָרָמָתָה וַיֵּדַע אֶלְקָנָה אֶת חַנָּה אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרֶהָ יְיָ: [שמואל א א, יט] פ) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ: [ויקרא כג, כד] צ) כִּי פָקַד יְיָ אֶת חַנָּה וַתַּהַר וַתֵּלֶד שְׁלֹשָׁה בָנִים וּשְׁתֵּי בָנוֹת וַיִּגְדַּל הַנַּעַר שְׁמוּאֵל עִם יְיָ: [שמואל א ב, כא] ק) וַייָ פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ יְיָ לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר: [בראשית כא, א] ר) תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע: [תהלים פא, ד-ו]

עין משפט
נר מצוה

נז א מיי׳ פ״י מהלכות ברכות הל׳ יג סמג עשין כז טוש״ע א״ח סימן רכו:

◆

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ איזהו חדש שהארץ מליאה דשאים וכו׳: (ב) שם שהארץ מוציאה דשאים: (ג) שם בירח האיתנים התם דתקיף במצות: (ד) רש״י ד״ה לבשו כרים כו׳ בניסן. נ״ב ס״א וגבי בריאת העולם כתיב דכתיב לעיל מיניה מכין הרים בכחו: (ה) ד״ה בצביונם בטעם כל אחד ואחד ובדפוס כל אחד ואחד הס״ד: (ו) ד״ה בחדש זיו הוא אייר שנולדו כו׳ זימנין דתקופת ניסן נמשך לתוך אייר של לבנה. נ״ב ס״א וקרי ליה זיו ע״ש ניסן של חמה שנולדו בו זיותני עולם: (ז) תוס׳ ד״ה אלא כו׳ נברא העולם ולכי הדר לפסח שנה אחרת היא ולמועד הזה היינו למועד שאחר זה דביוה״כ:

◆

רבינו חננאל

בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים. בר״ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים. בניסן נגאלו בתשרי עתידין ליגאל: תניא ר׳ אליעזר אומר

◆

ליקוטי רש״י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] עיין בר״ן: ב] [צ״ל בקומתן] (גליון): ג] [צ״ל והכתיב] (גליון): ד] בכת״י ליהנות מהן, וברמב״ם וטוש״ע ליהנות בהן, (וכ״ה בכת״י אחד), והנוסח המקובל ״לְהַנּוֹת בהם״, וכ״ה באור זרוע סי׳ קעט, ועי׳ רש״י, ובפסקי רי״ד בברכות הגי׳ להתעדן. וע״ע בענין נוסח הברכה בילקוט מפרשים: ה] צ״ל ליה (רש״ש), וכ״ה בכת״י, וע״ע בילקוט מפרשים: ו] כת״י אתיא זכירה זכירה אתיא פקידה פקידה: ז] צ״ל בכסה (גליון): ח] נראה דעד כאן שייך לעיל י ע״ב (גנזי יוסף): ט] צ״ל דילג (באה״מ): י] ובר״ח פי׳ שמעו הרים את ריב והם מלשון ההורים האבות, ובילקו״ש (רמז תתעח) איתא אשא עיני אל ההרים אל ההורים: כ] מסדר הדיבורים ברש״י משמע דהפירכא ״הכתיב בחדש זיו״ קודמת לפירכא ״הכתיב בירח האיתנים״ ושוב אין צורך בהגהת הגרי״פ (הגו״צ אות ג, רש״ש ע״ש): ל] ברש״י שבעין יעקב שתלד: מ] צ״ל דקיימי (מהרש״א), וכ״ה בתוס׳ הרא״ש: נ] תיבת ״בו״ ליתא בתוס׳ שבעין יעקב ובתוס׳ הרא״ש: ס] ת״י (גליון): ע] יש להוסיף תלד (באה״מ): פ] אולי צ״ל בבשורה זו (וכעי״ז הגיה בבאה״מ): צ] בתוס׳ הרא״ש קארי (ר״ל ״קרי״):

הגה"ה שמעתי דודאי המלאכים באו בפסח כדפי' רש"י בחומש אבל אותו למועד אשוב אליך שאמר לו הקב"ה היה בתשרי ומאותו למועד דריש הכא דבסוכות הוה קאי וקאמר ליה למועד שאמר זה אשוב והיינו בפסח אבל המלאכים הם סרטו סריטה בכותל בפסח וא"ת א"כ מאי פריך הכא א"כ כי מדלית ימי טומאה בגרי להו והא לא אשכחן שפרסה נדה בסוכות אלא בפסח שעבר כשבאו המלאכים שהרי לא הביאה העוגות כדפירש רש"י וי"ל אין הכי נמי (ב) דאחר סוכות שאמר לו הקב"ה למועד אשוב היתה נדה מדכתיב[א] ותצחק שרה בקרבה וגו' פי' אפשר אחר שזקנתי יחזור לי עדן וסת לדם נדות מכלל שאין אשה יכולה להתעבר אא"כ יחזור לה עדן וסת וכשאמר לו הקב"ה היפלא מה' דבר (בראשית יח) והתרעם עליה על שצחקה עדיין לא היה לה עדן וסת וכשנתעברה נתפשטו הקמטים ונתעדן הבשר וחזר לה וסת וא"ת מביאת המלאכים הרי חזר לה וראיה מן העוגות כדפרש"י ליתא דודאי מה שפרסה נדה אז לא היה אלא אקראי בעלמא ולא חזר לה וסת גמור עד שאמר לו הקב"ה למועד וראיה שלא היה אלא אקראי שהרי אחר שאכלו המלאכים כתיב חדל להיות לשרה אורח כנשים הלכך (כי) פריך כי מדלי מר וכו'. עכל"ה:

עדות ביהוסף שמו וגו' בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרי'[א] כתיב הכא א) והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים וכתיב התם ב) הסירותי מסבל שכמו בניסן נגאלו כדאיתא בתשרי עתידין ליגאל אתיא שופר שופר כתיב הכא ג) תקעו בחדש שופר וכתיב התם ד) ביום ההוא יתקע בשופר גדול ר' יהושע אומר בניסן נגאלו בניסן עתידין ליגאל מנלן אמר קרא ה) ליל שמורים ליל המשומר ובא מששת ימי בראשית ואידך (א) לילה המשומר ובא[ב] מן המזיקין ואזדו לטעמייהו דתניא (ב) ו) בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש[ג] רבי יהושע אומר אותו היום י"ז באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעינות מתמעטין ומתוך ששינו מעשיהן שינה הקב"ה עליהם מעשה בראשית והעלה מזל כימה ביום ונטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם ר' אליעזר אומר אותו היום י"ז במרחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום ומעינות מתגברים ומתוך

עדות ביהוסף שמו. בתריה דההוא קרא כתיב דכי חק לישראל[ד]: הסירותי מסבל שכמו. ביוסף כתיב בתר עדות ביהוסף: המשומר ובא. לגאולה: ואזדו לטעמייהו. רבי אליעזר ור' יהושע דלר' אליעזר (א) בתשרי נברא העולם דמתשרי מתחילין מנין שני הדורות לפיכך מבול על כרחך במרחשון ירד וי"ב חדש היה(ג) ובחדש השני בשבעה ועשרים שיבשה הארץ(ד) במרחשון היה לשנה הבאה ובתשרי שלפניו חרבו המים מעל הארץ שנעשית הארץ כמין גריד(ה) ולא יבשה לגמרי ובו התחלת שנת שש מאות ואחת שנה כדכתיב(ו) ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש והוא תשרי ומדלא קרי ליה אחת ושש מאות עד השתא שמע מינה אין מנין[ה] הדורות מניסן שאם מניסן מתחילין למנותן היה לו לכתוב ותנח התיבה באחת ושש מאות שנה בחדש השביעי על הרי אררט שכבר נתחדשה שנה מניסן שהרי אותו חדש שביעי סיון היה והוא שביעי להפסקת גשמים כמו ששנינו בסדר עולם(ז) והיא ר"א היא שכשאתה מונה משבעה עשר במרחשון מאה ותשעים יום ארבעים לימי הגשמים ומאה וחמשים שגברו על הארץ נמצאו כלים באחד בסיון ואותו היום התחילו לחסור שנאמר(ט) ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום והיו הלוך וחסור עד חדש העשירי(ח) והוא אב שהוא עשירי לירידת גשמים(י) ובאחד באב נראו ראשי ההרים[ו] בשני חדשים חסרו ט"ו אמה שהיו ההרים מכוסים מים שנאמר (בראשית ז) חמש עשרה אמה[ז] למדת שחסרה אמה לארבעה ימים והתיבה היתה משוקעת במים אחת עשרה אמה(י) ולא היתה צפה על ראש ההר אלא ד' אמות גובה לפיכך נחה בי"ז בסיון ולר' יהושע דאמר בניסן נברא העולם וממנו מתחילין מנין שני הדורות ירד המבול באייר ושביעי שנחה בו התיבה הוא כסליו ולא מנה לך הכתוב חדוש שנה לפי שאין השנה מתחדשת אלא בניסן. ויש פותרין ואזדו לטעמייהו מדאמר ר"א בחדש שני מרחשון אית ליה בתשרי נברא העולם והוי מרחשון שני לחדש שהתחילה בו שנת שש מאות דאי לאו הכי למאי קרי ליה שני אם לסדר חדשים הא אמרינן(מ) ניסן ר"ה לחדשים ולאו מילתא היא דאי מדקרי ליה שני שמעינן דבתשרי נברא העולם א"כ מאי פריך לקמיה בשלמא לר' יהושע היינו דכתיב שני אלא לרבי אליעזר מאי שני הא מהכא יליף שני לבריאת עולם.[ח] הכי גרסינן בסדר עולם(ז) ר' יהושע ברישא והדר ר' אליעזר ר' יהושע אומר אותו היום י"ז באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום ר"א אומר אותו היום י"ז במרחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום גלגל חמה עגול הוא חציו למעלה מן הקרקע וחציו למטה מן הקרקע ושנים עשר מזלות קבועין בו וזה סדרן טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים וסימניך טש"ת סא"ב מע"ק גד"ד ששה מהן שקועין למטה וששה מהם למעלה וכשהגלגל מגלגל זה עולה מנגד זה והראשון שבצד האחר שוקע וכן לעולם ושתי שעות שוהה המזל בעלייתו וכן שכנגדו בשיקועו שיהו כולן משמשין בכ"ד שעות של יום ובניסן לעולם טלה מתחיל לעלות לאור הבקר מע"ק גד"ד למטה בלילה טש"ת סא"ב למטה לאור הבקר מתחיל טלה לעלות ומאזנים לשקוע לסוף ב' שעות טלה כולו עולה ומאזנים כולו שוקע אחר שתי שעות מתחיל שור לעלות ועקרב לשקוע וכן כולן[י] כל חדש ניסן באייר שור מתחיל לשמש ביום כל ימי אייר ובשתי שעות הראשונות גומר עלייתו שניות תאומים שלישית סרטן רביעית אריה חמישית בתולה וששית מאזנים וכן כולן נמצא טלה עולה בשתי שעות אחרונות בלילה וכל היום הוא שוקע וכימה הוא זנב טלה(כ) והמבול ביום ירד ולכך נקב שתי כוכבים בו כוכבים שנטלו מכימה שהוא מזל שיש בו כוכבים הרבה ומניין שהמבול התחיל לירד ביום שנאמר בעצם היום הזה בא נח (בראשית ז) והוא מקטני אמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שירדו מים ודחקוהו ליכנס שנאמר מפני מי המבול(ל)

והולכך

לילה המשומר ובא מן המזיקין. ורבי יהושע תרתי שמעת מינה דכולהו מודו דמשומר מן המזיקין כדמוכח בערבי פסחים (פסחים דף קט:) דתקון ד' כוסות ולא חייש אזוגות: **יום** שמזל כימה שוקע ביום. גרסינן במילתיה דרבי אליעזר גבי י"ז במרחשון ושינה הקב"ה עליהן מעשה בראשית והעלה כימה ביום ובמילתיה דרבי יהושע גבי י"ז באייר גרס יום שמזל כימה עולה ובקונטרס גריס איפכא ואין הסדר כן דבניסן טלה עולה בתחלת היום ושוהה שתי שעות עם חלק אחד ו) משלשים בשעה[ט] אחריו שור שתי שעות שכן דרך כל מזל שוהה שתי שעות כדמשמע בפרק המקבל (ב"מ דף קו: ושם) דקא אמרינן עד אימת עד דאתו אריסי מדברא וקיימא כימה להדי רישייהו ויש שם מזלות אחרות כנגדן מע"ק גד"ד די"ב מזלות יש שקבועין בגלגל ששה למטה ששה למעלה והגלגל סובב וכשמתחיל האחד לעלות מתחיל שכנגדו לשקוע וכל חדש ניסן טלה עולה לאור הבקר או מראשו או מזנבו ומאזנים שוקע כנגדו ושור שאחר טלה משמש באייר וכל ימי אייר עולה בתחלת היום ועקרב שוקע כנגדו וכן הולך סדר כולם דכל אחד משמש חדש ואמר בפרק הרואה (ברכות דף נח:) דכימה זנב טלה וכיון דשור מתחיל לעלות באייר בתחלת היום מכלל דכבר טלה עולה[כ] כולו עד כימה הבא בזנבו ומרחשון עקרב עולה מתחלת היום מתחיל שור שכנגדו לשקוע ונמצא שכבר שקע טלה כולו עם הבא בזנבו ולפי זה הסדר קיימא כימה אריסייהו דפרק המקבל (ב"מ דף קו:) היינו שבט ולא כמו שפי' שם בקונטרס דהיינו אדר וגבי מרחשון גרסינן מעינות מתמעטין וגבי אייר מתגברין דלעו"פ שרביעה ראשונה יורדת במרחשון מ"מ הכי אורחייהו כדכתיב (יהושע ג) והירדן מלא על כל גדותיו כל ימי קציר ואמר בפרק במה אשה (שבת דף סה. ושם) ובפרק בתרא דנדה (דף סז. ושם) אבוה דשמואל עביד לבנתיה מקוואות ביומי דניסן ומפלי ביומי דתשרי [וגרסי' בסמוך בשלמא לר"א היינו דשינה אלא לר' יהושע מאי שינה[ל]]:

אלא

עין משפט
נר מצוה

נח א טור א"ח סי' תפו וש"ע סי' תפא סעיף ב בהגה"ה:

◆

רבינו חננאל

מנין שבתשרי נברא העולם שנאמר ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי איזהו חדש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות כדכתיב עץ פרי הוי אומר זה תשרי. ואותו הפרק זמן רביעה היה וירדו גשמים עליהן וצימחו שנאמר ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה. **ר' יהושע אומר מנין שבניסן נברא העולם** שנאמר ותוצא הארץ וגו' איזהו חדש שהארץ מליאה דשא ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן כו'. ר' אליעזר דייק מעץ פרי כלומר אילן [מלא] פירות והאי דכתיב עץ עושה פרי לברכה. כלומר שיהו עושין פירות לעולם. ור' יהושע דייק מעץ עושה והאי דכתיב עץ פרי לכדריב"ל דאמר בפרק אלו טרפות כל מעשה בראשית בקומתן נבראו כלומר גדולים ומלאים לדעתן נבראו לא כדעת התינוקות אלא כדעת הגדולים לצביונם נבראו. לתוארם ביופיותם שנאמר וכל צבאם. ופרשינן לצביונם. **ר' אליעזר אומר בירח האיתנים** ירח שנולדו בו איתני עולם הם היסודות. שמעו הרים את ריב. והם מלשון ההורים האבות והאיתנים מוסדי ארץ כלומר הם היסודות. ר' יהושע אומר בירח זיו שנולדו בו איתני עולם ולדברי הכל בחודש שנולדו בו בחדש מתו. שהקב"ה ממלא שנות הצדיקים מיום ליום שנאמר את מספר ימיך אמלא בפסח נולד יצחק שנאמר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן. ואוקימנא בחג בתשרי הוה קאי ואותה שנה מעוברת היתה. ואמ' ליה למועד אשוב אליך והוא מועד הפסח: **אמר מר זוטרא אפילו למ"ד יולדת לתשעה** אינה יולדת למקוטעין אלא לט' חדשים מלאין מיום ליום. היולדת לז' יולדת למקוטעין דקיי"ל ביום שבישרה המלאך אותה שעה פרסה נדה וישבה ז' ימים בנדתה וילדה בפסח נמצאת שילדה לז' חדשים פחות א) ימים: **בר"ה נפקדה חנה**. גמר זכירה זכירה בחנה כתיב ויזכרה ה' וכתיב בר"ה שבתון זכרון תרועה. מה זכרון זה בר"ה אף זכירה שנאמר בחנה בר"ה. וגמרו שתיהן שרה ורחל מחנה. וגמרה רחל מחנה בזכירה וזכירה וגמרה שרה מחנה בפקידה פקידה: **בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים** שנאמר בו ביוסף הסירותי מסבל שכמו. ואוקימנא כי בר"ה יצא יוסף מבית האסורין וכתיב באבות והוצאתי אותם מתחת סבלות מצרים וגמר סבילה סבילה: **ואזדו ר' אליעזר ור' יהושע** לטעמייהו דתניא בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש. ר' אליעזר אומר אותו היום י"ז במרחשון היה כו' מדקרי ליה חדש שני מכלל דבניסן נברא העולם. **ואקשינן הניחא לר' יהושע** אשכחינן ניסן דאקרי ראשון לחדשים נמצא אייר שני לחדשים. אלא לר' אליעזר אמר מרחשון למה נקרא שני. **ושנינן שני לדין**. דתנן בד' פרקים העולם נידון וזה אחד מהן. בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון. כלומר מרחשון הוא שני לחדש שניגמר עליהן הדין.

חשק שלמה על ר"ח א) אולי צ"ל פחות ז' ימים ועי' בתוס' כאן בד"ה אלא.

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) פסחים קט:, ב) [בסוף מסכת זו דף לה. איתא גירסת ברייתא זו ופירושה], ג) עדיות פ"ב מ"י, ד) בראשית ח יד, ה) ב"ר ס"פ לג, ו) שם פסוק יג, ז) פ"ד, ח) שם פסוק ה, ט) שם פסוק ג, י) לעיל ז., כ) ברכות נח סע"ב, ל) ב"ר פל"ב, מ) [עי' תשובת חות יאיר סי' ריט דף רו:], נ) בראשית יח יב.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ואזדו לטעמייהו כו' דלר"א דבתשרי נברא העולם מתשרי מתחילין: (ב) בהגה"ה שמעתי כו' וי"ל אס"ל דלאחר כך בסוכות כשאמר לו הקב"ה:

◆

תורה אור השלם

א) לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים: [שמות ו, ו]

ב) הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה: [תהלים פא, ז]

ג) תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: [תהלים פא, ד]

ד) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָיִם: [ישעיה כז, יג]

ה) לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַייָ לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַייָ שִׁמֻּרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: [שמות יב, מב]

ו) בִּשְׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ: [בראשית ז, יא]

◆

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **מנלן אתיא סבילה סבילה** (וכעי"ז בר"ח): **ב]** תיבת "ובא" ליתא בדפו"ר: **ג]** בכת"י הסדר הפוך "רבי אליעזר וכו' יז במרחשון וכו' רבי יהושע וכו' יז באייר וכו'" וכבכל מקום שמקדים דברי ר"א לדברי ר"י, וכן היה הסדר לפני התוס', ועיין דק"ס גירסאות שונות בכת"י, ועיין רש"י כאן, ובהגהה מתלמידי רש"י המובא בסוף המסכת (דף לה ע"א): **ד]** צ"ל קרא **דכי חק לישראל כתיב** (רש"ש): **ה]** במהרש"א **מונין**: **ו]** יש להוסיף **א"ב** (באה"מ): **ז]** יש להוסיף **וגו'** (באה"מ): **ח]** עיין בסוף המסכת [לה ע"א] שייך לכאן (גליון): **ט]** יש להוסיף **וזה הוי** (באה"מ) ועי' הגי' בהגהה שבסוף המסכת: **י]** דפו"ר **בשוה**, ועי' רש"ש דכך גורס גם מהרש"א ועפ"י גי' זו מבאר דברי התוס', והרש"ש מגיה **בשור** עיי"ש ביאורו: **כ]** צ"ל **עלה** (באה"מ): **ל]** ת"י (גליון) ועיין הגהה שבסוף המסכת (דף לה ע"א):

ליקוטי רש"י כימה. וממזל טלה הוא [ברכות נ:]. לאחר תשע שעות ביום קרוב לסוף העשירית קיימא כימה שהוא זנב טלה להדי רישייהו בראש כל אדם דהיינו באמצע הרקיע שנראה לכל אדם כאילו הוא על ראשו והן הן ימי אדר לפי שבגלגל קבועין בו שנים עשר מזלות וזהו סידרן טש"ת סא"ב מע"ק גד"ד ולעולם ששה עולין וששה שוקעין בניסן לעולם בתחילת עלות השחר טלה מתחיל לעלות ומאזנים שוקע וב' שעות המזל שוהה לעלות לאחר שתי שעות העולה גמר עלייתו והשוקע גמר שיקועו נמצא הששה עולים בשתים עשרה שעות ביום וששה בלילה כל ימי ניסן ראש טלה מתחיל לעלות ובאייר שור ובסיון תאומים וכן הסדר נמצא באדר מזל דגים מתחיל לעלות בבוקר סוף ב' שעות טלה מתחיל לעלות ולסוף ארבע גמר עלייתו ושור עולה לסוף שש גמר שור עלייתו ומתחיל תאומים לסוף שמנה גמר תאומים ומתחיל סרטן ונמצא ראש טלה באמצע שהרי עברו שש שעות משהתחיל ובשש שעות ראשו מגיע לאמצע שהרי מתחילת עליית המזל עד תחילת שיקועו שנים עשר שעות נמצא שמשעה שמתחיל לעלות עד שש שעות מגיע לאמצע הרקיע ולסוף שמנה שעות משעלה הוי זנבו באמצע הרקיע נמצא באדר זנב טלה בסוף שעה עשירית באמצע הרקיע הוא והכי אמרינן במסכת ברכות בפרק הרואה (נח:) שכימה בזנב טלה הוא [ב"מ קו:].